

կապուտ ծովուն շերկնից մեքենդ
Աննահական ժրպիտ մ'ե այն,
Եւ ամօրով ե երկնացեղ
Կասիւիադոյն իսկ Այնամպրայն:

Եւ ասեղաց ի յոյս աղօտ՝
Երբ ուրուագիծն իւր օրեղեն
Կը նըկարուի երկնից յոյրտ՝
Շուրջ պարփակեալ անշուններեն,

Կարծես այդ վեմք հոգի առնուն
Եւ ի յոռութան գիշերային՝
Դաշնակաւոր երգ կը դառնան
Ջոր երագոտ լըսէ հոգին:

Տեսա՛ր բընաւ զայն հրաշակեալ
Որ ըսպիտակ կ'անդրադառնայ
Մոլորուն յայտ կապուտաներկ
Որ կը փշրին ափանցը վրայ:

Ո՛չ կի՛ն ե այդ, ո՛չ հոդ, ո՛չ վեմ,
Այլ մեծագոր Հայ հանճարին
Մըտածութիւն մի ե վրսեմ՝
Հոն տարանխթ հազած մարմին:

ԹՈՎՄԱՍ ԹԵՐԶԵԱՆ

ԹՈՎՄԱՍ ԹԵՐԶԵԱՆ

Թրքահայոց մտաւոր ու ազգային կեանքին
ամենէն աղւոր ու լուսաւոր շրջանին է՛ն
պաշտելի գէմբերէն մէկն էր Թովմաս Թերզեան,
զոր ա՛ա մահը եկաւ խլաց մենէ:

Այն երջանիկ օրերուն, եւրոպական քա-
ղաքակնոթեան ինչպէս քաղաքակրթութեան
օսմանեան մայրաքաղաքին մէջ տրեական
թափանցումին հետեւանքով, Մէճիտ ու Ազիզ
բարենամբոյր ու հայասէր Սուլթաննիբուն հո-
վանդն տակ, Թուրքիոյ Հայութիւնը ուժեղ
ու խանդոտ թափով մը թօթուելով բերտ
բուսապետութեան մը խաւարին մէջ դարերէ
ի վեր իր վրայ ծանրացող բարոյական թմրու-
թիւնը, եւ նորածագ արեւուն քաղցր ու կազ-
դուրիւ լոյսին մէջ նորոգելով իր հինաւոր

ուժերը՝ յառաջ բերաւ մտաւոր, գեղարուես-
տական, ազգային ամենէն ճոխ ու մաքուր
փթթ ինազարդութիւնը, զոր մենք ունեցած
ըլլանք եւ դարու ոսկի օրերէն ի վեր:

Այդ պահուն է որ կը հիմնուի յառաջի-
մասէր արի մամուլ մը՝ կրթական գործը մեծ
թուիչ կը ստանայ. հայկական թատրոն ու
լսարան կը ստեղծուի. սահմանադրական կազ-
մակերպութիւն մը կը յաջորդէ ամբիջայակա-
նին. « սալօն » ներ երեւան կուգան, ուր
հայկական կեանքը կը նրբանայ, ուր հայերէն
լեզուն կը յղկուի. եւրոպացի մեծ գրագէտ-
ներուն հրաշակերտները հայ լեզուով կը խօ-
սին մեր ժողովրդին, կը լայնցնեն, կը լու-
սաւորեն անոր սրտին ու մտքին հորիզոնը.
Եւրոպայի մէջ այդ շրջանին տրեպակետող ու-
մանթիկ ողին, խանդավառ, ազնիւ, խեղա-
պաշտ, սաւառնաթեւ, հաւատալից, կուզայ
մեր մէջ ալ տարածուիլ, կ'արթնցնէ ու կը
բեղմնաւորէ մեր ցեղին հոգեկան թաքուն ու-
ժերը. Թուրք բեմիմը, ինչքան ալ դեռ
խկուրթեամբ բռնապետական ու անկարգ,
Հայուն զէմ սխտեմական հալածանք չի ցցեր.
մայրաքաղաքին ու ծովեղբերայ մեծ քաղաք-
ներուն մէջ մանուանդ, գրեթէ բացարձակ
ազատութիւն կը վայելէ Հայը՝ անտեսապէս ու
մտաւորապէս զարգանալու. դեռ գրաքննու-
թիւնը իր խեղդիչ ճանկերը չէ սեղմած հայ
մաքին շուրջ, ու կոտորածին ուրուականը
դեռ չէ ցցուած Հայոց գլխուն. արհաւիրքի,
ամօթի, խեղճութեան, ցաւի, յուսահատու-
թեան օրերը դեռ չեն բերած իրենց խաւարը
հայ ներկաքին մէջ, ու ոչ մէկուն մտքին իսկ
կը երկպալանաւ իբր կարեկիւթիւններ, չեն
վրդովեր, չեն կասեցնիւ, չեն խանգարեր հայ
մտքին խոյանքը դէպ ի աղւոր խեղանքերը...
ու հաւատքով, աւելնով լեցուն, Հայը կը
գործէ, կը ստեղծէ, կ'երգէ. անմահ արուես-
տագէտներ կը յառնեն, որ ցեղին տաղալիզը
փառապանքի կ'ապացուցանեն՝ բեմին վրայ,
Պոլիսը զարդարող հոյակապ շէնքերու մէջ,
երաժտութեան մէջ, եւ մանաւանդ բանաս-
տեղծութեան մէջ. քերթողական համատե-
ղութիւնը որ կը յայտնուի այդ պահուն,
ամենէն ճոխը, հզօրն ու վսեմն է որ երբեք չո-
ղացած ըլլայ Հայոց մէջ. Բագրատունի, Հիւր-

միւլք, Ալիւան, Նարպէյ. Պէշիկթաշեան, Հէքիմեան, Ահմեան, Պետրոս Գորիսի աստղերն էին այդ բոլրին. եւ այդպիսի բոլոր պատիւ կարող է բերել ամենաթաղաքակիրթ ազգերու իսկ, եւ արդար հպարտութեամբ մը կարող է մեզ լինել՝ երբ մանաւանդ կը խորհնք որ միեւնոյն ատեն, թրքահայ արձակին մէջ կ'երեւային Միսաքեանի, Մեհերեբի, Գրիգոր Օտեանի, Մամուրեանի, Պարոնեանի պէս վարպետներ, եւ՝ անդին՝ արեւելեան հայութեան մէջ՝ Արուսեանէն յետոյ՝ Նալբանդեանի, Նազարեանի, Նախաղիզի, Մասաւ-Քաթիպայի, Պառնեանցի, Աղայեանի, Բաֆֆիի նման գրական մեծ դէմքեր:

Այդ երանելի ջրվանիտ ամենէն թանկագին երեւոյթներէն, այդ շքեղ բոլորի ամենէն պայծառ աստղերէն մէկն էր Թերզեան: Իր տեղը՝ Պէշիկթաշեանին ու Գորիսիին միջեւն է: Մեր երեք ամենաքնքշու, ամենաքաղցր քնարերգականներն են ատոնք. Ու. Երեքն ալ, թէպէտ՝ գեղեցկագիտութեան ու խառնուածքի որոշ տարբերութիւններ ունենան, անով մանաւանդ կ'երազարանան, որ Պոլսի քաղաքին արեւելցից գեղեցկութեանը ամենէն հարազատ թրքամաններն են. — ինչպէս Պարոնեան մեծագոյն արտայայտելն է Պոլսոյ ինքնաշատուկ համեղ սրամտութեան:

Պոլսը՝ զոր մարդկային ապուշութիւնն ու վայրագութիւնը՝ ընկերական տեսակէտով անէծքի ու փտութեան ոտանն են դարձուցած, ամենէն դիմապան հրաշակիւտն է զոր ընտելեան սքանչելարուեստ ձեռքերը կրտած ըլլան մեր երկրագունդին վրայ, Վստփորն ու Մարմարան Աստուծոյ իշխանն ու Ողիսակն են: Լոյսը որ գարնան անտունները կը խնդայ Պոլսոյ երկնքին մէջ, շուշանաթոյր բարակ մշուշներ որ Վստփորի ջրերուն ճաճանդ մըտնակ շափեղային վրայ կը թրթռան, քաղցրութիւնը գեփիւններուն որ մեղրանուշ օդի մը մէջ կ'երգեն անպատու՝ երգեր գերեւերային երանութեան մը, ու ծառապակ բլուրներուն շնորհագոյ կատարները, որ կապոյտն վրայ կը տողեն իրենց ներդաշնակ տաղաշաբլը, եւ լուսակ գիշերներուն դիցական հարսիքը որ խաւարը կը վարդավառէ, ու Ոսկեղջիւքին հինաւուրց մեղմադմութեան

վերեւ՝ մայրամուտներուն փառքը եղերական, ու այն դրախտակերպ երազը մարմնացած՝ որ կզգիններն են, այս բոլորը, եւ դեռ այնքան հրապուրներ, մոգութիւններ, ժպիտներ, տեսիլներ, գանձեր, յաղթութիւններ, նուազումներ, արեւելքի ինքններ որ հոն կը պարզուին, կը փուռն. կը տիրեն, մարդկային արուեստը անկարող է զանոնք լրիւ արտայայտելու. միայն՝ այդ բոլորին քաղցրութեան, մաքրութեան, վեհութեան ու ճախութեանը՝ նշույլ մը ինկած. թափած, տարածուած է՝ աւելի՛ քան ուր է քերթողի՝ մեր երեք քնարերգականներուն մէջ. եւ կը լուսաւորէ, կը զովացնէ, կը թեւաւորէ անոնց տաղերուն ներշնչումն ու ձեւը: Պէշիկթաշեան կը յիշեցնէ՝ մասնաւորապէս՝ կզգինբը, եւ անոնց խաղաղ, վճիտ, կատարեալ գեղեցկութիւնը, գարնանալիքի գիշերներուն՝ երբ ամէն բան, աստուածութիւնով հրապարհապառած, կ'անանիւթայն հոն, կը պայծառապակերպ ու կ'երգէ, ու կ'երգէ « Զիք է Նշույլ Լուսնիք Երեւել Երեւել Երեւել », եւ ուր ամբողջ օրերուն պերճ արեւը՝ ոսկեհոս ծիրանիկ կը փախարկէ շուրջը զայնաթաւալ վէտիկտող Մարմարան, ու վեհ գուարթութիւն մը կը կախէ՝ եղեւիններուն մեյրամաղձիկ կանանչին մէջ:

Հուր ուր արփայն կը ծաւալի
ի դառ յարօ գեղաժողի,
Իրոյն ի յերկինք կը գմայի,
Երկինքն ի ծով ծիծաղալի:

Ու աշխարհ քաղցրօրէն ու մեծափայլեցուն ու խաղաղօրէն տրտած իրիկուններուն՝ ծովուն լայն կշաւոր ծփանքները որ կուգան անոնց վրայ հառաչել ցաւ մը անհուն ու լուսաւոր եւ մարել երգելով, կ'արձագանգուին քերթողին տողերուն քաղցրանալ ներդաշնակութեանը մէջ:

Ընթացայ մեծաւոր թղմանապարհ մայրութեան...

Գորիսի իր Սկիւտարին ցոյաշունն է իր բանաստեղծութիւնը՝ չնչոտ ու գոյն կարծեա փոխ առած է այդ դիմապան բարձունքին տեսիլներէն. անոր մէջ կը զգացուի հոծ ու լուս տրտութիւնը նոճիներուն որ հոն կը խոկան՝ կարծես տառապելով ծայրայեղ գեղեցկութեանէն Վստփորի կապոյտին:

Ո՞հ, կը յիշե՛ս . Զանգրնայի
Սարը նման լուռ մըխայիմ
Ուր մեղի ետի քային նոսր
Սեւ հովանոց վառաւորի :

Լարսանայի կայսր զօռնի ,
Վոսփորի ծովը դիտիմ ,
Ուսկից եւ մեր զանամք երկիմ .
Ո՛ր ակտրմեր լուռ մեր հոգւոյն :
... Մեր հոգիքն նոսրմեր
Թուի բլթեւներ էին քսում . .

**Անոր մէջ կը ցունան գերեզմանացիները
որ կը փութին՝ տուններուն մօտիկ , եւ**

Եր աստղայոց գիւրէ Է գով,
**իրենց ծառերուն սօսափրինովը գիշերին մէջ
մահուան խորհուրդը կը թռիւն պատմել ,**

Գերեզմանոցին ցուր ծառեր
Կը փրփսան իրարու մօտ . .

**ու անպատմելի վերջալոյսները որ կը բռնկին
հեռուէն՝ Սթամպուլի վերեւ՝ քաղաքը այլա-
փոխելով Անուրջի Ոստանի մը , ու արշալոյս-
ները որ Վոսփորեան երկինքը հրեղէն Դրախ-
տի մը կը փոխարկեն .**

Շաղի եղի ծամ է կնճ
Վարդից հրեմ կար յերկին .
Փռնան անպզտ հուր հիւսիս
Տեղար մարգրիս ու սոկի :

**Թերզեան կ'ոգէ Վերին Վոսփորը , թարմ
ու զուարթ եւ իր գերագոյն գեղեցկութեանը
մէջ ինքն իսկ իրով գինով . իր ջրերուն
գերբնական կապոյտովը , իր ջրուրներուն
սիրահաւէր թեւաբացումներովը , իր վրայ
իջնող լոյսին օրհնուած քաղցրութեամբը , իր
գիշերներուն անլուր լուսնահասութեամբը .**

Ա՛հ , գերեզման այնեղ բլար
Ուր Վոսփորի դարեւաններ ,
Սաղարքագիլ եւ միջոց դալար ,
Թանճան յալիս գիւրեանց պահեր :

Եւ այն ծառի ծառի ալեակ
Գային փռիլ շիրմիս վրայ ,
Եւ հոն նոսրաց մէջէն կարէր
ձերմակ մանկին լոյս արծաթայ . .

* * *

**Թերզեան նուազ դասականօրէն կատար-
եալ է քան Պէշիկթաշկեանը , ու նուազ ջրուս
քան Դուրեանը , բայց աւելի այլադան է քան**

այդ երկուքը , աւելի ճոխ , աւելի լեցուն՝
գաղափարով , աւելի հրապուրիչ՝ իրեն յատուկ
անհման քննչութեամբ . իր քերթուածները
երբեք հասորով հրատարակած չըլլալով , քե-
չերը ծանօթ են իր բանաստեղծական գործին
ամբողջական անդին արժէքին : Հայոց ընդ-
հանրութեան մէջ Թերզեան աւելի ծանօթ ու
ժողովրդական է դարձած իր թատերերու-
թիւններով քան բանաստեղծութիւններով .
այդ թատերագութիւնները , նմանողական գոր-
ծեր , համեմատութեան իսկ չեն կրնար դրուիլ՝
ըստ իս՝ իր քերթուածներուն հետ Թերզեանի
փառքը իր քերթուածներուն մէջ է . կար-
ծուածէն աւելի բազմաթիւ են անհնգ , մա-
սաւոր՝ հին ու նոր թերթերու ու հանդէսներու
մէջ ցրուած , եւ անսամբ՝ անտպս , Գերազան-
ցօրէն փափուկ . նուրբ եւ ազնիւ զգայնու-
թեամբ մ'օժտուած , ամենէն հարուստ ու
գիտակից դրական ու գեղարուեստական մշակ-
մամբ մը մարդուած , այդ չքնաղ հոգին՝
ժպտուն գորովի . բարձր ու ամբողջ լաւա-
նտութեան , ջիւղ ոգեպաշտութեան , ան-
դրդուելի հաւատքի , լուսաւոր իտեալակա-
նութեան , աշխուսական գեղասիրութեան ան-
հուն ու անթառամ երգ մը հնչեցուցած է , որ
պիտի մնայ մեր գրականութեան ու լեզուին
գերագոյն հարստութիւններէն մին : Իր վեր-
ջին քերթուածը , հոյակապ տաղ մը է Մահ ,
զոր Բաշմաշկի հրատարակեց , կ'ամփոփէր կար-
ծես այդ հատնախոր հոգւոյն ամբողջ լուսա-
տարր գեղեցկութիւնն ու իր արուեստին
բովանդակ՝ հրապուրը թեւաւոր , միեւնոյն
ատեն ըլլալով՝ աւաղ , իր հրաժեշտի երգը ,
իւր իսկական վերջին խօսքը Կանգին , ու իր
ողջոյնը Մահուան , զոր թերեւս ինքն իսկ
մօտ կը զգար եւ որուն կը նայէր այնքան
արեւ , վստահ ու ժպտուն նայուածքով մը .

... Հիմալ պարզէ՛ սկզբներեղ անոնցին մէջ ,
Հօգի՛ աման , զոյ՛ ալա եւ աներկիւղ ,
Արեւներու մէջէն անցիր որ երփնայոյս
Անեղաճրաւ ամբախ մէջ կ'երթան ի լիւր :

Տե՛ս , աստղերէն կ'իջնեն բոլոր լուսամարմին
Արհամարհեալ յերկէ՛ հանճար քոմակիլ ,
ձրօմարտութեան նմանակներ , եւ Տեսանօղ ,
Եւ զիտեւան իմնամբուր զոհ փայլի :

Եւ սուրբ Բերդոն՝ հանդերձնց գուշակ 'ւ երգիչ,
Աւետառուն կորսմանակ խոնջ մարգիւթեան,
Եւ աղջիկն ճէկ գոր պատեցեմն ու վրան բրինձ
Եւ մաեցաւ ճաւ ծաղի ի օտարն եւ սփռ յարեան:

Եւ անարատ ճուստաւորն իւր քովփած
Թրուտաւեռուն արցունքներով աստղապսակ,
Եւ այն որ լուռ ճառապետակ՝ եւ յոյս սրբին
Ճարդարութիւնն անճամ մընաց ճնայալլակ:

Սուրբ լուսեղան՝ որ իբրեւ ուղի մը եղանակ
Ասոց յասեղէ վերելակէ դէպ յաղբերն իւր՝
Մեծ ովկէանն երջանկութեան եւ լոյսերու
Ոյր բիւր արագի կը ծալալին համայնափիւռ:

Մանուսն օն խոզն ի զուլի՝ հանգրձն եւ պերճաբար
Մքիւր՝ հոգի՝՝ փրմին դղունէ: Այլ քաւեղէ
Ազատեցաւ:—Լոյս գունդեռն մէկէն օւլացիւր,
Մէկ արփենի ճողով պատկալ՝ յղծից լոց կէս:

Թերզեանի բանաստեղծական գործին վեր-
լուծումն ընել չէ որ կը յաւակնիմ հոս:
Պաշտումն եւ երախտագիտութեան ճանի մը
խօսքեր են միայն, զոր կ'Թափմով ամենա-
սիրելի վարպետիս գերեզմանին ոտքը. որ-
դիական ցաւի մը արցունքներուն հետ: Այդ
վերլուծումը կարելի պիտի ըլլայ միայն՝ երբ
հրատարակուի ամբողջական հաւաքածուն
Թերզեանի քերթուածներուն: Ու կը յուսամ
որ իր որդիներուն գործիչն ու սքանչացողնե-
րուն խնամքը պիտի փութացնեն այդ հրատա-
րակումը, որուն անհամբեր կը պատէ Հայու-
թիւնը:

* * *

Ուսուցիչը որ եղաւ Թերզեան՝ այնքան
մեծ էր որքան բանաստեղծը: Այն գերը զոր
Պէշկիթալիան կատարեց՝ ընտանիքներու մէջ,
Թերզեան զայն՝ բազմաթիւ տարիներ՝ կատա-
րած է մեր աղային վարժարաններուն մէջ՝
նոյնքան ձեռնհասութեամբ, եւ աւելի լայն
արդիւնաւորութեամբ: Մէկէ աւելի հայ սե-
րունդներ իրմէ սորված են սիրել, ըմբռնել,
ճաշակել գեղարուեստն ու գրականութիւնը.
ու ոչ միայն Հայերը, այլ Պոլսոյ բոլոր ցե-
ղերը օգտուած են այդ ուսուցչէն: Կետական
վարժարաններուն, ուր Քրիստոսեան լիզուին
ու գրականութիւնը կ'ուսուցանէր, ամենէն
սիրուած դասատուներէն մէկն է եղած. Թուրք
երիտասարդութիւնը և՛ տարի առաջ, խորին
յարգանքի ու երախտագիտութեան ցոյց մը
ընաւ իրեն՝ ամենլով անոր ուսուցչութեան

երեսամեակը: Թրքահայ արուեստագէտներէն,
գրագէտներէն շատերը իր աշակերտներն եղած
են: Ես ինքս՝ իրեն շատ բան կը պատրիմ:
Երբեք պիտի նմոճնամ իր դասերը կեդրոնա-
կանին մէջ: «Դաս» եւ չէին անոնք (Թերզ-
եան «Փորձէսոր» յի ծանր ու յաւակնոտ տի-
պարը չէր): արուեստագէտի մը խօսուող-
տուքներն էին. կ'անէր եւրոպացի մեծ բա-
նաստեղծի էջ մը ու կը կարդար, ու կը
մեկնէր. կ'ապրէր դայն, ու մեր հոգւոյն ու
մտքին մէջ թափանցել կուտար անոր գեղեցի-
կութիւնը. ուսուցչութենէ վեր բան մըն էր
իւր ըրածը՝ մեծ բանաստեղծ մըն էր որ մեծ
բանաստեղծներու հոգին մեզի կը բանար:
Այն. անպատմելի գեղեցիկութիւնը զոր իւր
դէմքը՝ արդէն ա՛յնքան գեղեցիկ՝ կը գգնուը
այդ պահերուն. զանգուր մեղեքով պսակուած
լայն ճակատը աւելի կը լայնանար, դէմքին
գծերը կ'այլափոխուէին, կը լուսավառէին,
նկրքին անճառ բերկրութիւնով մը կը ծաղ-
կէին. աչքերը՝ Գեղեցիկին գինովութեամբ
ճառահաւորուած, ամբողջ դասարանը ընդ-
գրկող սաւառնապին նայածաճի մը մէջ տա-
րածուած, կը խօսէր, մինչ իր ժեսթները՝ այն
նուրբ, բարեխոր մարդու անիման ժեսթներ
պարզ, փափակ ու գողտր, կը ստորավառէին
իւր խանդոտ, սրամտ, ընտանի ու խորա-
թափանց, հմայող, համոզող ու մոռցանող
խօսքը: Մեր ամենէն քիչ գրասէր ընկերներն
խկ «բռնուած» կը զգային դիւրինք այդ
հրապուրէն, արբելի՜ մտիկ կ'ընէին, ու կը
սորվէին սիրել գրականութիւնը: Ու գրակա-
նութիւնը զատ, ինքը դիւրեք նաեւ սորվե-
ցնել կենանքի գեղարուեստը, քաղցածափարու-
թիւնը, որուն պակասը տեսակ մը աղգային
ախտ է մեզի համար, եւ որուն անհրաժեշ-
տութիւնը զգացնող ամենէն աղգեցիկ ուսու-
ցիչն եղած է ինքը մեր մէջ, Այսո՛ւ, ու շատ
բան պարտական եմ իրեն: Բայ ի կեդրոնա-
կանի դասերէն, ինքը՝ հայրական համակրու-
թեամբ մը՝ զոր կենանքիս մեծագոյն պատիւ-
ներէն մին կը համարեմ, իմ առաջին քայիւ-
րուս մէջ զիս քաջալերած, Թերզեաններէս
ուղղած, ինծի առաջնորդ ու զօրավիգ է եղած
իւր բանաստեղծ՝ զինքը միշտ պաշտած եմ,
բայց բանաստեղծ չէ որ զիս առաջնորդած է:

իր քերթողական արուեստը , իր ուղղութիւնն ու աշխարհայեացքը տարբեր էին անոնցմէ զոր ինծի տրուեցաւ ունենալ , բայց իր վարպետ արուեստագետի խրատները , իր անթերի ճաշակով զբաղէտի ցուցմունքները , իր սէրը , իր խրախուսանքը , եւ մանաւանդ իր փառուկ ու ինծի այնքան սիրելի հեգնութիւնը՝ նորընծայ եռանդի մը չափազանցութիւններուն ու կաղուսնբուն հանդէպ՝ ինծի բարեբար եղած են . եւ ես զինքը միշտ համարած եմ եւ այսօր իր գերեզմանին առջեւ կը համարժի նորէն՝ իր խոնարհ ու շնորհապարտ աշակերտը :

* * *

Ու Հայ չէր արիւնով : Գէջ աչպէս ըսին : Մայրը Յայն , հայրը Խալապցի : Մահուկ հասակի մէջ՝ ուղարկուած Վենետիկ՝ Ռաֆայէլ-եան վարժարանը , Մխիթարեան միջնորդութիւն մէջ , մասնաւորապէս իր գլխաւոր ուսումնոցչին Ալեյանին հրացայտ չուսչին տակ , կը դառնայ Հայ , ինծի քիչ մը դժուար կը թուի ափկա ամբողջապէս ճշմարիտ ընդունիլ : Ես զինքը միշտ « Հայ » եմ ճանչցած , խորապէս Հայ , սրտով , մտքով , կեանքով Հայ : Պոլսոյ մէջ կան « լրմանթէն » ներք , որոնք խալապցի կամ ֆրէնկ կը կոչուին , բայց չառ մը ցեղերու խառնուրդ են , եւ յաճախ լատինացած Հայերու զաւկներ : Թերզիանի հայրը ատոնցմէ եղած ըլլալու էր : Հայ արիւնի բաժին մը իր մէջ անհրաժեշտ է ենթադրել՝ իր անձն ու գործը բացատրելու համար : Յունական արիւնը ու եւրոպական դաստիարակութիւնը իր մէջ մեծապէս զգուլ էին անշուշտ , բայց կար իր մէջ խորունկ բան մը , որ Հայ էր , եւ ատ՝ չի ստացուիր , ժառանգական է : Ինչպէս կը սիրէր հայ լեզուն , ի՞նչ գործով , ի՞նչ պաշտօնով , ի՞նչ պրահայցմամբ . « Ես այ չեմ գիտեր Հայ եմ թէ ոչ , կ'ըսէր օր մը , բայց հայերէնը այնքան աղւոր է , զայն այնքան կը սիրեմ , որ անով գին Հայ կը զգամ : » Եւ իսկական Հայու չեղտ մը չէ՞ որ այնքան հայաշունչ հպարտութեամբ կը փառաբանէր « հայ հանճարը » Զուլա՛նի գուլարը զմայելի քերթուածին մէջ :

Օր պիտի գայ որ Պոլսոյ գեղեցկութիւնը պղծող մարդկեղէն աղբը պիտի սրբուի , բնա-

լինջ ըլլա՞յ լաւագոյն մարդոց կամքին տակ : Կեանք մը պիտի ծաղկի հոն ազատ ու ազնիւ , լուսաւոր ու ներդաշնակ ինչպէս բնութիւնը որ հոն կը ճառագայթէ : Այն ատեն , այդ քաղաքին բոլոր գեղատէրեւոր , թափօր կաղմած , պիտի երթան կանգնել ի պատիւ Պոլսոյ այդ աննման Այտա՛նի Վերափորի « սաղարթագեղ ու միշտ դալար » ամերուս վրայ , երկեղած յարգանքի ճերմակ յիշատակարան մը՝ հայ հանճարին մատներովը կերտուած :

Ա. ԶՕՊԱՆԵԱՆ

ԵՄՍԱՌՈՒՍԻ ՃԱՄՈՐՈՒՆԵՐԸ*)

Խոնգ ու սքրտու կ'երթան երկուքն եմմաւաւ :
Անդիմադիր փոս մը զիրեմ կը օսնի . . .
Ո՛րեան յոյսը իր հեծ քաղած էր Յիսուս ,
Ու այ՛ մը դեռ չէր տեսած զիմ կեցեցանի :

Ճամբուն վրայ արեւու գո՛ւնքը նրաղ՝
Որ ամպալարի զոցն անդունդին կ'իջնէր ցած՝
Կանգ առած մեր՝ կը դիտէին միջալաղ ,
Սքրտանքովի խոկումներով ծանրացած :

— Ո՛վ Կեղծպատա , Անոր արեւն ալ իրաւ
Հասանքան խորհուրդներու խորն ի վար ,
Ու անբռնկ իրեւ ասույ մը շրջաւ
Կեցեցանութեան կայծերու հնոցն այն հրավառ : —

Քիչ մ'ալ յետոյ սիրապետի խաւարին
Թանձր լեզուն պիտի պատմէր թէ ի՞նչպէս
Մեծ Հաւասթի արեւամուսն ալ խորին
Պիտի բերէր հոգիներու մութն անոս :

Խոնգ ու սքրտու կ'երթան երկուքն եմմաւաւ՝
Խաղկամներու խալք մը զիրեմ կը օսնի . . .
Ո՛վ տեսաւ զիմ մտկաներէն եկած դուրս ,
Հրեա՞ս՝ կ'ըսէր իմ . ա՛հ , իսկ երազ Սասանի :

*) Նոր լոյս տեսաւ եղիւծ եպիսկոպոս Գուրեանի ներուածներու հաստը , Հովուական արիւց թիգրոսով : Մեծամունկ եկեղեցականը , այս հաստով ինկիմբը կը յայտն ազնուախոն ու նրբաւետեւ բանասէղծ մը : Այդ մեմնիկ զրին վրայ մասնաւոր յորանով մը պիտի խօսինք : Այս անգամ կը տեսնանք արասպետիկ հաստին՝ եւ հայ բանասէղծութեան՝ ամենէն հոյակապ էջերէն մին , « Եմմաւաւսի ճամբորդներ » : Գրին վանաւան հաստիք պիտի յազակացուի հայ սովակներուն :